

Üzmim¹ əldən gedər, yazım, yazmayım?
Yox, yazmaram! Amma hələ qoy yazım...
Növbət olsa, bundan belə yazmaram.
Davam etsə duman, yelə yazmaram!

Eylədiyim vəzə inannam özüm,
Eldən qabaq, eybimi qannam özüm,
Qövlümə felimlə dayannam özüm,
Pis hərəkət etsəm utannam özüm,
Halım olar bətər, yazım, yazmayım?
Yox, yazmaram! Amma hələ qoy yazım...
Hacət² olsa, bundan belə yazmaram!

Dalda qiybət, üzde sənə³ etmərəm,
Gizli söyüş, zahir dua etmərəm,
Xəlqi görcək riya-miya etmərəm,
Riya etmiş olsam, həya etmərəm
Allahımdan məgər! Yazım, yazmayım?
Yox, yazmaram! Amma hələ qoy yazım...
Halət olsa, bundan belə yazmaram!
Uysam məkrə, düşsəm felə yazmaram!
Qovlansam da evdən çölə, yazmaram!
Uyub sənə öz yolundan azmaram!..

¹ Üzm – abır, hörmət.

² Hacət – ehtiyac, lüzum.

³ Sənə – tərif.

Abbas Səhhət

(1874-1918)

•Mehdizadə Abbas Əliabbas oğlu (Abbas Səhhət) 1874-cü ildə Şamaxıda, ruhani ailəsində anadan olub.

•Məşhəd və Tehran şəhərlərində tibb təhsili almışdır. Bir müddət Şamaxıda, "realniy məktəb"də Azərbaycan dilində dərslər demişdir.

•Məqalələri 1903-cü ildən "Şərqi-Rus" qəzetində çap olunub. 1905-ci ildə "Tazə şeir nasıl olmalıdır?" adlı məqaləsi, "Poetik nitq", "Azadlığa mədhiyyə", "Oyanışın səsi" şeirləri işıq üzü gördü.

•Azərbaycan romantik ədəbiyyatı cərəyanına qoşaraq "Füyuzat" jurnalının əsas müəlliflərindən biri olmuşdur.

•"Yeni üslublu məktəblər" ideyasını təbliğ etib.

•Tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərmiş, rus, alman, fransız dillərindən bədii əsərlər tərcümə etmişdir.

•İlk kitabı "Sınıq saz" 1912-ci ildə çap olunub.

•"Oxucularıma", "Şikayət", "Bəyani hal", "Şair, şeir pərisi və şəhərli" və s. kimi əsərlərin müəllifidir.

•1918-ci ildə vəfat edib

la-

Təzə şeir nasıl olmalıdır?

Mühərrir əfəndilərim! Ədəbiyyatımızın islahatına dair məqalələr dərc etmək istəsəniz, əfkari-acizanəmi qəzetinizin bir guşəsində səbt etməyinizi rica edirəm.

Şüərayi-sabiqəmizin əsar və əbyatının təbii əhvala müğayir olduğundan oxuyan kəslərə kəsalət və nifrət gətirməyi və heç bir surətdə insan üçün mərifət və ibrət dərəsi ondan hüsula gəlmədiyi məlumdur. Məsələn: qəddin sərvi ağacına oxşadılması, ya məhbubun üzünü bədr aya bənzətdikləri kimi və yənkə qaşları yaya və kirpikləri oxa təşbih tutduqları qəbil. Və bu qədər var ki, təzə sərbkdə bu anacan bizim şüəralardan bir nəfər olmayıb ki, bu mətləbə mültəfit olub, öz şeirini təbii hissiyyatın məzmununa dair nəzm etmiş olsun.

Bizim burada danışdığımız bu mətləbdir ki, təzə şeir necə olmalıdır?

Yazı yazdığımız vaxt hər şeydən müqəddəm hissiyyata tabe olmaq gərəkdir, tainki kəlamın oxuyanların qəlbində təsiri ola və başqasının hissiyyatı-qəlbisini oyandıra. Bəs bu surətdə hissiyyatı bilmək lazımdır.

Hissiyat iki növdür: cəli və təbii. Hissiyatı-cəliyyənin kimsəyə təsiri ola bilməz. Hissiyatı-təbiiyyədir ki, başqasına təsir edər, yazılmış şeirin məzmunları bir lövhəyi-nəqqaş kimi tamam nükat və dəqaiqi-mətləbi bəyana gətirər. Məsələn: Lətif bir yaz axşamı, günəş qürubə mühəyyə olur; qürubun qaranlığı dağlara, dənizlərə yavaş-yavaş yayılır, hər tərəf sakit və asudətövr, axşamın bəxş elədiyi hissiyyat hər zərrədə əyan olur, bir az sonra günəş qürub edər, sahillərin üzərində təməvvüc edən buxar zail olur; fəqət günün qürubuna müteəqib ay çıxır, biz də bu mənəzəni tamaşa edib hissiyyatımızı, əfkarüxəyalatımızı yazıb təşrih etdikdə, əlbəttə ki, oxuyanlar qəlbinə artıcaq təsir bağışlayıb başqasının hissiyyatı-qəlbisini oyandırar. Məsələn, bu növ nəzm etməliyik:

Yaz mövsimi endikcə səmadan yerə axşam,
Gün nuru verir dağlara min rəngi-dilaram.
Ahəstəliyyənin üfüqə eyləyir ahəng.

Şəffaf səmadə görünür şövqi-fəzarəng.
Quşlar, o fərəhbəxş civiltiyə həvadə
Öz lanələri səmtinə eylərlər iradə.
Gül bərgi parıldar günəşin nuruna qarşu,
Səssiz dərədə bərq vurur cari olan su.
Bir badi-mülayim olar ol dəmdə pədidar,
Ətrafa uzaq güllərin ətrin edər isar.
Keçməz o qədər şəms olur qaib üfüqdən,
Ancaq qalır ol dəm bir işıq rəngi-şəfəqdən,
Zülmət qanadın şam çəkər ruyi-cəhanə,
Məxmur düşər cümleyi-zərrati-zəmanə.
Bu an, bu saət ki, hülul eylədi axşam,
Bir sümte-qəriq içrə təbiət tutar aram,
Gəlməz qulağa şeylərin ol vəqt sədası,
İlla ki, axan çayların ahəngü nəvası.
Əsdikcə neyistanə bütün rəşə salır bad,
Min nəğməyi-cansuz edər ol rəşələr icad.
Mən bir belə mövsimdə bahar axşamı dilgir,
Bir lövhəyi-eşq eylər idim qəlbə təsvir.
Başında o zibə sənəmin şövqi-vüsali,
Etmişdi pərişan saçı tək fikrə xəyalı.
Sərgərm o təxəyyüldə nigar ilə həmağüş,
Etmişdim o dəm aləmi bilmərrə fəramuş.
Nagah gözəl bir quş uçub gəldi sədayə.
Səsləndi ki, səbr eylə, a Səhhət, bu bəlayə.

***

MÜQƏDDİMƏ

Yazmaq bir fikrə möhtac isə, tərcümə etmək iki fikrə və hüsn-intixab üç fikrə möhtacdır.

Said bəy

Avropalıların fənn və sənayeyi-zahiridə tərəqqiləri nə isə, mənəvi cəhətdən ədəbiyyatları da o payədə tərəqqi etmişdir¹.

Qərbin tarixi-ədəbiyyatı bizə göstərir ki, onların ədəbiyyatda bu dərəcəyi-kəmalə yetişməsinin səbəbi qədim Roma və Yunan ədəbiyyatını öz dillərinə tərcümə etmələri olmuşdur. Hal-hazırda rusların bu qədər parlaq və geniş ədəbiyyatına aşina olanlar bilir ki, Puşkin və Lermontovun əsərlərində bayronizm deyə İngiltərə şairlərindən lord Bayron məktəbinin nə qədər nüfuz və təsiri olmuşdur. Və lakin bizlər isək, hər şeydə olduğumuz kimi, ədəbiyyatımızda da haman qüruni-vüsətəyə yavuş bir halda qalmışıq. Bunun yeganə səbəbi odur ki, Avropa lisanlarına aşina olanlarımız türkcə bilməyə tənəzzül etməmişlər və həmçinin türkcə kamil bilən şairlərimiz əcnəbi lisanlarını öyrənməyə etina etməmişlər. Odur ki, haman məhdud bir dairədən kənara çıxma bilməmişik.

Avropalıların öz ədəbiyyatı o qədər vase olduğu halda, yenə ərəb və farsın məşhur ədib və şairlərinin əsərlərinin öz dillərinə təmamen tərcümə etmişlər. Belə olan surətdə biz nə üçün avropalıların asarını öz lisanımıza tərcümə etməyə? Bilmədiyimizi nə üçün öyrənməyə? Elm heç millətin malı deyildir! Hər kəs yiyələnmək istəsə onunundur. Bu mətləb məni vadar etdi ki, Qərb ədəbiyyatından bəqədri-qüvvə öz dilimizə tərcümə etməklə əhalimizi onların asarına aşina edim. Tainki o şümusi-elmü irfanın ənvari-əşüəsilə bizim də zülmətdə qalan duyğularımız işıqlansın. Xarici lisanlarına aşina olmayan şairlərimiz onlara nəzirə yazmaqla yeni-yeni, gözəl-gözəl əsərlər meydana

¹ Bir çox demokratik Azərbaycan yazıçıları kimi, Səhhət də burada "Qərb" və "Avropa" məşhurlarını eyni zamanda "rus" məşhuru yerinə işlətməmişdir. Bunu əsasən rus yazıçılarının əsərlərindən ibarət olan iki cildlik kitabçaya "Məğrib günəşləri" adı verməsindən də görmək olur.

gətirsin. Bununla bizim də ədəbiyyatımız dövlətlənsin və tərəqqi etsin. Buna görə də məcmueyi-nacizanamə "Məğrib günəşləri" ad qoydum. Bu fikrimi mənədən başqa bir qeyrisi də bəyənersə təşəkkür edəram. Təlifdən tərcümənin müşkül olduğunu nəzərdə tutub ərəbi-danışdən qüsurların əfvini dilərəm.

5 April 1912

***

MƏKTƏBLƏRDƏ ANA DİLİ

"Mşak" qəzetinin son 9 və 11-ci nömrələrində müxtəlif imzalar ilə "Hökumət məktəblərində ana dili" sərəlvhəsi ilə məqalələr nəşr edilib erməni və gürcü dillərinin hökumət məktəblərində təəssüf olunacaq bir halda tədris edilməsini mövqeyi-müzakirəyə qoymuşdur. Fəqət bu dəfə yenə "Mşak"ın 18-ci nömrəsində baş məqalə olaraq bu məsələdən bəhs açıb gürcü və müsəlmanları da bu yolda müttəhidən çalışmağa dəvət etdiyinə görə həmin məqaləni ixtisar vəchilə tərcümə edib qarenin kərami-həzaratına təqdim edirəm. Məqalə sahibi yazır ki:

"Bu günlərdə Valeri Bryusov oxuduğu mühazirəsində möhkəm və mətin dəlillər ilə sabit etdi ki, erməni əzzəsi, yaxud təzkirəli mütəxəssislər (ki, darülfənnun qurtarmış diplom sahibi olan doktorlar və mühəndislər və dava vəkillərindən ibarətdir) öz ana dillərindən və öz tarix və ədəbiyyatlarından bixəbərdirlər. Və bunun yeganə səbəbi o dərslərin hökumət məktəblərində qeyri-məcburi olmasıdır. İstər erməni, istər gürcü cavanları edadi məktəbləri ikmal etdikdə öz ədəbiyyat və tarixlərinə biganə qalırlar. Darülfənnuna davam etdikləri halda bəzən öz dillərini öyrənməyə meyl və rəğbət göstərirərsə də, müqəddəmati şeylər bilmədiklərindən yenə də istənilən nəticə hasil olmur. Ana dilinin əhəmiyyət və lüzumunu hökumət ərəbabi və maarif vəziri təsdiq edir. Zira ki, tərbiyeyi-ətəfal nöqtəyi-nəzərinə bədihiyyati-əvvəliyyədəndir ki, lazımcıca öz ana dilini bilməyən bir çocuq hökumət dilini öyrənə bilməz.

Madam ki, bu həqiqət meydandadır, ana dilini ciddi və əsaslı bir qayda üzrə qoymalı və məcburi dərslər zümərəsinə daxil etməlidir. Çünki dərslər məcburi olduqda məktəb müdirinin qanun mucibincə təvəccöh və etinasını cəlb edəcəkdir; sair məcburi dərslər təlim

edildiyi kimi, ana dili də meyl və həvəs ilə oxunacaqdır. Belə olduqda, əlbəttə ki, məlum olan zəvət da mütəxəssis olan ərbbabi-danişdən təyin ediləcəkdir. Sair dərslərin müəllimləri kimi, ixtiyar və imtiyazi-məxsusəyə dara olub öz vəzifələrini icra etməkdə vicdani və qanuni bir məsuliyyət altına alınacaqlar. Zənnimcə erməni milləti öz rüəsalarının və başbilənlərinin, xassə katalikos cənablarının və padşahlıq, duma məbusanının vəsətəti ilə həmçinin edadi məktəblərdə olan valideyn cəmiyyətinin ciddü-cəhdilə bu xüsusda çalışmağı özlərinə borc bilməlidirlər.

Lazım olan yerlərə ərzi-hal verib hökumət məktəblərində ana dilinin məcburi bir qayda və qanun təhtinə alınmaq şərəfinə nail olurlar.

Şəksiz ki, gürcü və müsəlmanlar da bu mətləbdə bizimlə müttəfiq olub çalışsalar. Necə ki, Qafqaz maarif müdiri cənabları da dəfələrlə ana dilinin lüzum və əhəmiyyətini təsdiq etmiş və bu dərslərin qayda ilə təlim edilməsinə rəğbət göstərmişdir. Ümidimiz çoxdur ki, cüzi hümmət edilsə, bu qanuni və həqiqi xahişimiz tezlik ilə sürətpəzir olar”.

“Mşak”ın bu məqulənə təklifinə bilmirəm bizim başbilənlər nə deyəcəklər? İştirak edəcəklərmi, ya yox?

Münasib məqam ikən onu da ərz edim ki, həmən Bryusov Bakıda erməni ədəbiyyatına dair oxuduğu mühazirəsində zimmən demişdir ki, “Qafqaz türklərinin ədəbiyyatında o qədər calibi-nəzər və şayani-etina bir şey olmadığından ondan vaz keçirəm”. Necə ki, bu barədə “Zakafkazskaya reç” qəzetində də bir işarə var idi.

Əvət, professorun bu bəyanı türklər haqqındakı cəhalətindən və onlara qarşı laqeydliyindən olmuşsa da, bəzi xəbərsiz nəzərlərdə tutarlı ola bilər. Bu barədə biz özümüz müqəssirik. Çünki ən vəsivə ən məbzul səhafiyi-ədəbiyyəmizi və lisanımızın keçirdiyi ədvaritarixiyyəyi mürəttəb və tədəvvün bir şəkklə qoymaq yenə də bizim borcumuzdur. Ərəblərin, farsların, rusların ədəbiyyatından daha qədim olan o dağınıq və pərişan bir həlda guşeyi-nisyana atılmış asari-ədəbiyyəmizi təhərri və tədvin etmək bizim ədiblərimizin vəzifəsidir. Madam ki, biz bu xüsusda təkahil və təkasili ibraz edirik, əlbəttə ki, əcnəbilər ona ətfi-nəzər etməzlər.

Məsələn, o cümlədən kiçik bir misal: madam ki, Firudun bəy Köçərinski cənablarının Qafqaz ədəbiyyatına dair cəm etdiyi məcmuə

necə sənələrdən bəri cəmiyyətlərimizin əlində bəziçə olaraq qalmışdır, biz özümüz elə əsərlərə qədr-qiyət verməyib, nəşrinə hümmət göstərmirik və belə müəllifləri təğrib və təşviq etmirik, bir daha yeni müəlliflər yeni-yeni əsərlər yazmağa həvəs edərmi? Haşa və kəlla! Belə olduqda sairin bizi nerədən bilib və nə ilə tanıyacaqdır? Yaxud lisan və ədəbiyyatımızı məktəblərdə oxumaq üçün var qüvvəmizlə çalışmazsaq, övladımız onları necə bilər və nerədən öyrənər? Ümidvarız ki, bizim də başbilənlərimiz, bizim də qeydkeşlərimiz erməni və gürcülərlə bərabər bu yolda çalışsalar və bu məşrun istidamız dərəcəyi-qəbula yetişəcəkdir.

1916

***

“SÖVQAT” OXUCULARINA!

“Sövqat” qəzetinin mövqeyi-intişara qoyulması ilə mətbuatımızın zənginləşməsinə və bununla mübarizəyi-həyat meydanında bir qədəm daha irəli qoymamızı görüb və ixtiyarsız da şadlanırdım. Hələ heyəti-təhririyəsinin münəvvər gənclərimizdən təşəkkül etməsi məni çox sevindirir. Müvəffəqiyyətlərini diləyirəm. Yalnız quru bir diləməkdən nə fayda? “Keçməsin bu ömrümüz bihudə istimdad ilə” misrasının məzmunu-həqiqətnümununa binaən yalnız diləmək deyil, çalışmaq da lazımdır. Əfradi-millətdən hər kəs gərək öz öhdəsinə düşən vəzifəni ifa etməkdə qeyrət göstərsin. Xassə bu əsri-hazırda, millətlərin çarpışdığı bu zamanda boş oturub quru bir istimdad ilə vaxt keçirmək məsiviyyətdir. Yaşamaq istəyirsək, gərək çalışalım. Gərək laməhalə qonşularımızda gördüyümüz səy üsullarını qəbul etməkdə tərəddüd göstərməyəlim, qəzetlər, risalələr nəşr edəlim; cəmiyyətlər təşkil edəlim; avam kütləsinin başını bir yerə toplamağa, ümumi ruhu yeniləşdirməyə çalışalım. Fəyyazi-əzəl o vaxtda öz mərhəməti-layətanahisini bizlərə də şamil qılar. Fəqət burada zənni-acizanəmə görə vəzifənin ən ağır, ən zəhmətli hissəsi el müəllimlərinin öhdəsinə düşür. Hamıdan artıq gərək onlar ciddi surətdə işə girişsələr, zəhmət göstərsələr, təpərli olsunlar. Qonşu millətlərin müəllimləri nasil ciddü-cəhd ilə çalışsalar, necə qeyrət göstərsələr, biz də onlardan ibrət dərsi alalım.